

A photograph of an offshore wind farm with several white wind turbines stretching across a blue sea under a clear sky. The turbines are arranged in a line, receding into the distance.

Stakeholderbijeenkomst regio Noord Omgevingsspoor VAWOZ 2030

Verslag

Verslag stakeholderbijeenkomst 8 juli 2021 regio Noord

Berenschot

Samenvatting

Op 8 juli 2021 vond een stakeholderbijeenkomst plaats in het kader van VAWOZ 2030 met betrokken professionals in de regio Noord. Centraal in de bijeenkomst stonden de presentatie van de stand van zaken van VAWOZ en het innovatieonderzoek Doorkruising Waddenzee. Daarnaast is aan de hand van dilemma's het gesprek gevoerd met stakeholders. Een samenvatting van de hoofdpunten:

- Er spelen op dit moment diverse, parallelle onderzoeken in de regio Noord, die raken aan VAWOZ 2030. In augustus volgt er daarom een extra bijeenkomst waarin de inzichten uit deze onderzoeken worden teruggekoppeld, voor zover de resultaten gereed zijn.
- De stakeholders verwachten dat de door hen gewenste diepgang in het onderzoek niet zal worden gehaald, vanwege de planning en beoogde besluitvorming in het najaar. Zij erkennen dat er op basis van vertrouwen een volgende stap moet worden gezet in het proces.
- Stakeholders pleiten voor samenspraak en vragen om betrokkenheid bij de afweging door het rijk. Zij vinden het belangrijk om de regio goed te betrekken bij het proces en mee te nemen in de afweging. Het nut en noodzaak moeten heel duidelijk zijn.
- Deelnemers zijn van mening dat er een evenwicht gevonden moet worden tussen het centraal stellen van de ecologische kaders en de doelstellingen uit het Klimaatakkoord. Zij stellen dat het één het ander niet uitsluit.
- Een aantal stakeholders (uit de hoek van natuur en milieu) benadrukt opnieuw de wens om breder en meer integraal te kijken bij de aanlandingen, als ook om de lange termijn in het oog te houden.

1. Inleiding

In het kader van de Verkenning Aanlanding Wind op Zee (VAWOZ) nodigde het ministerie van Economische Zaken en Klimaat (hierna: ministerie van EZK) op 8 juli 2021 betrokken professionals uit voor een stakeholderbijeenkomst gericht op de Regio Noord. Het doel van de bijeenkomst is om stakeholders te informeren over de stand van zaken lopende onderzoeken (VAWOZ 2030 en Doorkruising Waddenzee), de voorbereiding van besluitvorming over de verkenning dit najaar en het beantwoorden van vragen van stakeholders. Ook was de bijeenkomst bedoeld om aan de hand van drie dilemma's bij de afweging met elkaar in gesprek te gaan en ideeën op te halen.

Programma

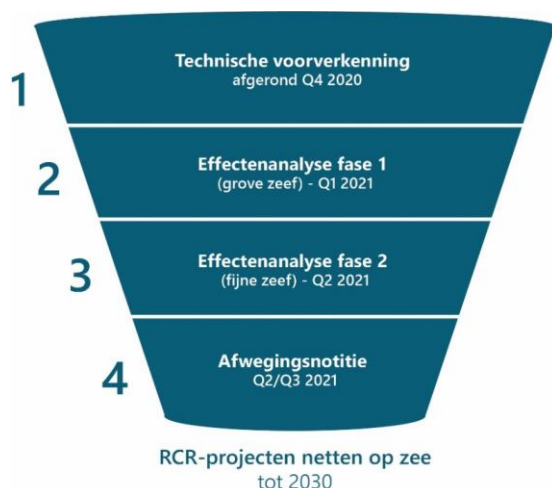
Het programma van de stakeholderbijeenkomst was op hoofdlijnen als volgt:

- Plenaire opening en toelichting:
  - Welkom en opening door Derck Buitendijk (Berenschot) en Paula Westhoven (EZK)
  - Toelichting op VAWOZ door Jeanette Veurman (EZK)
  - Toelichting onderzoek Doorkruising Waddenzee door Marc Jager (Royal HaskoningDHV)
  - Toelichting op de afwegingsnotitie door Teun van Breukelen (Witteveen+Bos)
- Parallele deelsessies
  - In gesprek aan de hand van dilemma's aan de stakeholders

Proces

Het proces van VAWOZ 2030 bevindt zich in de afrondende fase (zie stap 4 in de figuur). Witteveen+Bos (hierna: W+B) legt de laatste hand aan de afwegingsnotitie. Hier zijn een technische voorverkenning en een effecten-analyse ("fijne zeef" en "grove zeef") aan vooraf gegaan. Parallel aan de effectenstudie loopt het omgevingsspoor onder begeleiding van Berenschot, waarin bijeenkomsten worden georganiseerd met betrokken stakeholders.

Figuur 1: Overzicht van het proces

Leeswijzer

In dit verslag leest u achtereenvolgens een verslag van de plenaire sessie (hoofdstuk 2) en de drie deelsessies (hoofdstukken 3, 4 en 5). Tot slot treft u in hoofdstuk 6 een lijst aan met deelnemende organisaties. Bij vragen of opmerkingen bij dit verslag kunt u contact opnemen met de projectleiding via VAWOZ@minezk.nl.

2. Plenaire sessie

De bijeenkomst van vandaag richt zich op de verkenning voor de aanlanding van wind op zee in de periode tot 2030. In het plenaire deel licht een vertegenwoordiger van het ministerie van EZK de stand van zaken rond het proces van VAWOZ 2030 toe. Vervolgens geeft Royal Haskoning DHV (hierna: RHDHV) een toelichting op het onderzoek 'doorkruising van de Waddenzee' en geeft Witteveen+Bos (hierna: W+B) een toelichting op de concept-afwegingsnotitie.

Welkomstwoord

Paula Westhoven van het ministerie van EZK heet de aanwezigen hartelijk welkom bij deze bijeenkomst waarin informatie wordt opgehaald voor de politieke besluitvorming over aanlanding van windstroom in de periode tot 2030. De ambities in het kader van het klimaatakkoord zijn groot. Tegelijkertijd is de tijd beperkt en daarom lopen diverse onderzoeken parallel. In Noord-Nederland wordt een nieuwe aanlanding door het waddengebied onderzocht. Gelijktijdig loopt de uitwerking van het project 'Aanlanding ten noorden van de Waddeneilanden'. De uitdaging is om enerzijds de energietransitie goed vorm te geven en tegelijkertijd de kwetsbaarheid van het betreffende natuur- en landbouwgebied in het oog te houden. Op Rijksniveau wordt bekeken welke extra windenergiegebieden moeten worden aangewezen. Er vindt onderzoek plaats naar de beste technieken om het waddengebied te doorkruisen. Parallel hieraan spreken het ministerie van EZK en Rijkswaterstaat de Duitse partners over belangen die spelen aan de oostkant van de Waddenzee. Het doel is een zo compleet mogelijk beeld te hebben van alle aanlandingsmogelijkheden.

Toelichting op de stand van zaken VAWOZ

Jeanette Veurman, programmamanager VAWOZ 2030 van het ministerie van EZK, licht de stand van zaken voor VAWOZ 2030 toe. Het doel is kansrijke aanlandingsmogelijkheden in beeld te krijgen voor de kabel vanuit de nieuwe windparken op zee naar het land. De verkenning moet leiden tot een keuze voor welke locaties een ruimtelijke procedures worden gestart. Dit is noodzakelijk, omdat Nederland moet voldoen aan de forse uitdaging van de klimaatopgave. In het najaar vindt de besluitvorming plaats. In de afgelopen periode is de effectenanalyse die op 20 april is besproken, omgezet in een concept-afwegingsnotitie, die binnenkort ter advisering aan de commissie m.e.r. wordt aangeboden.

Vervolgens somt de programmamanager kort op welke stappen zijn gezet in de afgelopen periode vanaf april:

- Er zijn omgevingsessies georganiseerd met de stakeholders van de Noordzee en er is overleg gevoerd met het Noordzeeoverleg, waarbij ook de vraag over aanlanding aan de orde is geweest;
- RHDHV is gestart met het onderzoek Innovatie doorkruisen Wadden;
- Er zijn verschillende gesprekken gevoerd met het Omgevingsberaad Wadden, dat ook deelneemt aan het innovatieonderzoek en over de uitkomsten zal adviseren;
- Ook de Waddenacademie is betrokken bij het innovatieonderzoek doorkruising Wadden en zal een oplegger bij de eindrapportage van RHDHV aanbieden.;
- De projectgroep VAWOZ is in gesprek met de Beheerautoriteit Wadden;
- Met de Duitse overheid vindt een gesprek plaats over het Eems-Dollardverdraggebied;
- Er vindt afstemming plaats met de provincies en het Interprovinciaal overleg (IPO).

Er zijn diverse trajecten die van invloed zullen zijn op de besluitvorming over VAWOZ en Net Op Zee Ten Noorden van de Wadden (bijv. het effectonderzoek VAWOZ, innovatieonderzoek doorkruising Wadden, het m.e.r.-onderzoek Ten Noorden van de Wadden, onderzoek mitigerende maatregelen milieu en landbouw en het verziltingsonderzoek). In september komen deze trajecten samen. Een ander traject is het programma Duurzame Industrie, waarbij wordt gekeken naar de vraagontwikkeling. Dat is nodig voor een goede systeemintegratie, omdat er nu nog weinig elektronen op het net passen. Voor de langere termijn wordt een start gemaakt met een

voorverkenning voor VAWOZ periode 2031-2040. De voorverkenning begint met een pilot in Noord-Holland met als doel om meer focus in de verkenning te kunnen aanbrengen.

Een vertegenwoordiger van de provincie Groningen mist op de getoonde kaart een aantal windenergiegebieden, zoals middenberm 5. De programmamanager licht toe dat dit windgebieden zijn die nog niet in procedure zijn genomen voor de aanlanding. De 'trechtering' van de windenergiegebieden vindt plaats in Programma Noordzee. Als er voldoende windenergiegebieden in regio Noord worden aangewezen, wordt naar verwachting Hollandse Kust (zuidwest) en Hollandse Kust (noordwest) niet aangewezen. Dit komt omdat daar te veel botsing is met andere belangen. Een vertegenwoordiger van Natuurmonumenten constateert dat er nu sprake is van een adempauze mede vanwege de zorgen die geuit zijn door het Omgevingsberaad Wadden. Hij spreekt de wens uit om de aanlanding wind op zee in één keer goed te doen en is benieuwd hoe alle sporen uiteindelijk tot integraal resultaat komen. Een vertegenwoordiger van Visserijorganisatie "Hulp in nood"/"ons belang" verwijst naar een rapport van Deltares over grootschalige uitrol van wind op zee na 2030. Zij vraagt aandacht voor de verontrustende resultaten in dit rapport voor het ecosysteem in kwetsbare gebieden, waaronder de Duitse Bocht en de Doggersbank.

Toelichting op onderzoek Doorkruising van de Waddenzee

Een spreker van RHDHV neemt de deelnemers mee in de stand van zaken van het lopende onderzoek naar de Doorkruising van de Waddenzee. Het doel van het onderzoek is om in aanvulling op het onderzoek van W+B te onderzoeken of innovatieve technische oplossingen kunnen leiden tot het kiezen van andere routes of het op een andere wijze uitvoeren van routes. RHDHV brengt vervolgens de effecten op natuur, ruimte, techniek, planning en kosten in beeld. Het onderzoek loopt in de zomer van 2021 als onderdeel van de integrale afweging die in september 2021 plaatsvindt. De routes en de aanlandingspunten in het gebied van Oost-Ameland tot Eemshaven vormen de scope van het onderzoek. RHDHV bekijkt iedere route en brengt de effecten in kaart. In dit onderzoek is sprake van een samenhang met lopende onderzoeken die in september uitmonden in de integrale afweging. De input van de contacten met W+B, EZK, TenneT, Deltares en andere partijen wordt in het onderzoek naar de Doorkruising van de Waddenzee gebruikt. Op 23 augustus presenteert RHDHV de resultaten in het Omgevingsberaad Wadden. Op 30 september 2021 komt het eindrapport beschikbaar.

Een vertegenwoordiger van de Kustwacht zegt dat het aspect 'maritieme veiligheid' onvoldoende aandacht krijgt in het afwegingskader. Maritieme veiligheid wordt beïnvloed door de ligging van de kabels en de beschikbare locaties voor noodankers. Een kabellegging in een groot vaarwater betekent veelal ook een stremming van het vaarverkeer en heeft invloed op de veiligheid. Daarom moet dit aspect worden meegenomen in de afweging. Toegelicht wordt dat het aspect 'maritieme veiligheid' is meegenomen in de rubriek 'ruimte' maar dat dit als aparte categorie wordt opgenomen in de afweging en de rapportage. Een vertegenwoordiger van het Havenbedrijf Den Helder informeert naar de actualiteit van de tracékaart gezien de dynamiek van het gebied. RHDHV bevestigt dat de meest actuele kaartmaterialen worden gebruikt. Een vertegenwoordiger van de Waddenacademie merkt op dat bij de onderzochte routes is gekeken naar de troebelheid. De gebruikte morfologie- en waterbewegingsmodellen waren naar zijn mening te beperkt. Nu worden nieuwe routes opgevoerd en komt de vraag aan de orde naar de betrouwbaarheid van de analyses van de troebelheid van de routes. RHDHV reageert dat nieuwe inzichten worden toegevoegd, maar dat het doel niet is om in september onderbouwd onderzoek aan te leveren. RHDHV wil informatie aanbieden aan partijen die de afweging moeten maken. Dit kan ertoe leiden dat ervoor wordt gekozen om alternatieve routes op te nemen, maar dan zal altijd aanvullend onderzoek nodig zijn als de vergunningprocedure start. Als RHDHV twijfels heeft over de betrouwbaarheid van aspecten in haar rapport, wordt dit nadrukkelijk vermeld.

Toelichting op de concept-afwegingsnotitie

Een spreker van W+B licht de concept-afwegingsnotitie toe. Na de technische voorverkenning in 2020, de effectenanalyses in 2021 is nu de fase van de afweging aan de orde. Er is vanuit 6 windgebieden naar 7

aansluitlocaties gekeken, waarbij alternatieven onderzocht zijn met verschillende vermogens. De bevindingen voor Eemshaven-Vierverlaten worden aan de afwegingsnotitie toegevoegd, nadat het onderzoek doorkruising Wadden is afgerond. Hij wijst op de opvallende punten in de studie. Kansrijk is de verbinding IJmuiden Ver Noord. Hiervoor is een RCR-procedure gestart. Kansrijk is ook 1,4 GW uit Hollandse Kust West 8 en Hollandse Kust Zuidwest. Bij de bevindingen voor Borssele en Geertruidenberg valt op dat Borssele kansrijk is (met aandachtspunten) voor 2GW. Geertruidenberg is minder kansrijk vanwege milieu- en natuuraspecten. Aansluiting op het Noordzeekanaalgebied is minder kansrijk vanwege de onzekerheid rondom het tijdig uit bedrijf gaan van de Vattenfall-centrale en haalbaarheid van het landtracé. W+B levert de concept-afwegingsnotitie op 19 juli ter advisering aan de commissie m.e.r., waarna in oktober 2021 de besluitvorming kan plaatsvinden.

Een vertegenwoordiger van LTO Noord geeft aan dat hij in de integrale afweging de gevolgen voor de landbouw mist. Met uitzondering van het aspect 'verzilting' zijn die gevolgen niet op tijd in beeld. Vanuit het ministerie van EZK wordt geantwoord dat de onderzoeken niet ophouden na VAWOZ 2030, deze gaan ook door tijdens de ruimtelijke procedures die na de besluitvorming worden gestart. Bij ruimtelijke procedures worden er geen onomkeerbare besluiten genomen. Een vertegenwoordiger van het ministerie van EZK verwacht dat de in september beschikbare informatie voldoende basis vormt voor het starten van de ruimtelijke procedures. Een vertegenwoordiger van NZV uit zijn twijfels bij het antwoord van het ministerie van EZK op de vraag van LTO Noord dat er in september naar verwachting voldoende informatie beschikbaar is voor het starten van ruimtelijke procedures. Hij vreest dat de consequenties voor de agrarische sector, het watersysteem, de binnendijkse natuur worden onderschat. De problemen zijn nog niet in kaart gebracht. Hij is benieuwd naar het beeld van ministerie van EZK om de ruimtelijke procedures al te willen starten.

Een vertegenwoordiger van Natuur en Milieu vraagt of de maximale aansluitpotentie wordt gezien vanuit 2030 of wat nú en ook na 2030 mogelijk is. De vertegenwoordiger van W+B antwoordt dat in de notitie een doorkijk is gegeven hoeveel nog nodig is na 2030. Vanuit het ministerie van EZK wordt aangevuld dat voor de periode tot 2030 gekeken wordt naar de huidige of nog geplande infrastructuur. Daar waar netverzwaringen of -uitbreidingen nodig zijn voor een aanlanding, is dit genoemd in de afweging. Ontwikkelen van nieuwe verbindingen kost veel tijd. Wel zijn uitbreidingen van hoogspanningsstations mogelijk. Op de vraag van een vertegenwoordiger van Natuurmonumenten over contacten met Duitsland over de routes reageert het ministerie van EZK dat er voor het Eems-Dollardverdraggebied contacten zijn tussen EZK, RWS en Duitse partners over vergunningverlening voor kabels en leidingen. Op de vraag van LTO Noord of de start van de ruimtelijke procedures betekent dat er ook een Voorkeursbesluit voorligt, antwoordt de programmamanager dat dit niet het geval is. Pas als de procedure voor de Notitie Reikwijdte en Detailniveau is vastgesteld en de integrale effectenanalyse heeft plaatsgevonden, neemt de minister een besluit over de keuze van een voorkeursalternatief.

Discussie aan de hand van drie dilemma's

De gespreksleider nodigt de deelnemers uit om te reageren op drie dilemma's:

1. *Tijdige besluitvorming versus verder onderzoek doen.* Om de doelen uit het Klimaatakkoord te halen is er grote urgentie om dit najaar tot besluiten te komen over de te starten ruimtelijke procedures. Tegelijkertijd is er altijd behoefte aan verdiepend onderzoek om de relevante afwegingen diepgaander in beeld te brengen. Dit vraagt echter tijd terwijl de doorlooptijden voor de aanlanding toch al krap zijn.
2. *EZK maakt de afweging versus de regio maakt de afweging.* In de huidige planning is voorzien dat (o.a.) de regio adviseert en EZK de eindafweging maakt over de aanlandlocaties in de verschillende regio's. Dit kan de regio het gevoel geven dat de regionale belangen onvoldoende op waarde worden geschat. Als de regio zelf eerst een regionale afweging zou maken, kost dit meer tijd en heeft dit gevolgen voor de planning.
3. *Ecologische kaders centraal versus doelen Klimaatakkoord centraal.* Bij het afwegen van alternatieven zal er altijd een afweging tussen de ecologische kaders (o.a. Werelderfgoed, natuurwaarden en Natura 2000, internationale

afspraken, Gebiedsagenda Wadden) en de Klimaatdoelen gemaakt moeten worden. Deze waarden kunnen samengebracht worden, maar uit onderzoek Doorkruising Waddenzee kan ook blijken dat ingrepen in het Waddengebied tot negatieve ecologische effecten leiden. De doelen uit het Klimaatakkoord moeten echter gehaald worden, mede ten gunste van het behoud van het waardevolle waddengebied. Als er geconcludeerd zou worden dat de Waddenzee op geen enkele manier door kabels doorkruist kan worden, wordt de opgave voor de andere regio's (West en Zuid) extra groot. Ook betekent dit dat de economische ambities van de regio Noord t.a.v. de verduurzaming en verdere ontwikkeling van de industrie in de Eemshaven dan drastisch bijgesteld moeten worden. Ook de toekomstagenda van de Wadden kent economische ambities.

Figuren 1-3: uitslagen stemmingen dilemma's

Uit de peiling wordt duidelijk hoe de deelnemers in deze dilemma's zitten: alle dilemma's scoren in het midden. De gespreksleider nodigt drie deelnemers uit te reageren. Een vertegenwoordiger van de provincie Groningen vindt het goede presentaties en vraagt om aandacht voor samenwerking tussen overheden. Hij is trots op de huidige samenwerking tussen alle overheden in het gaswinningsdossier en hoe de enorme omslag heeft plaatsgevonden, omdat de samenwerking is versterkt. Het tweede punt dat hij meeneemt is het grote belang. Wanneer partijen het grotere belang benadrukken, ziet hij meer kansen. De opgave is complex, er spelen veel belangen. Als iedereen zijn rol pakt, ziet hij mogelijkheden. Dat betekent ook dat overheden hun rol moeten pakken. Ook de provincie wil de planning graag halen. Hij benadrukt dat samenwerking essentieel is.

Een vertegenwoordiger van het Omgevingsberaad Wadden reageert op het laatste dilemma welk kader centraal staat. Er wordt gesteld dat de doelen uit het Klimaatakkoord gehaald móeten worden. Hij vraagt zich af van wie dat moet en hoe erg dat moet. Het Klimaatakkoord is een afspraak. Maar de ecologische doelen en de agenda voor het Waddengebied moeten ook worden gehaald. Afspraken uit de agenda zijn ouder dan het Klimaatakkoord en vaker bekrachtigd. Hij stelt dat als er op dezelfde wijze wordt doorgegaan er een conflict ontstaat tussen klimaat en natuur. Hij pleit om kaders en doelen niet als conflicterend te zien maar te zoeken naar oplossingen waarmee beiden worden bereikt. Hij adviseert om het onderwerp groter te maken, het betrekken van de hele Waddenzee en alle klimaatmaatregelen. Als men nu een beslissing neemt, omdat men het gevoel heeft onder tijdsdruk te staan, moet men eigenlijk naar VAWOZ 2030-2040 kijken. Hoe zeer de planning onder druk staat, is hem niet duidelijk. Ook niet hoe belangrijk het is om binnen een jaar een beslissing te nemen.

Een vertegenwoordiger van de gemeente het Hogeland zegt dat de gemeente al vanaf de start nauw betrokken is bij alle ontwikkelingen. Hij richt zich op dilemma twee met de vraag wie de afweging zou moeten maken. De gemeente is er voor de belangen van de inwoners. De Elektriciteitswet bepaalt dat het ministerie van EZK het bevoegd gezag is. Alle andere betrokken partijen zijn volgers die een adviserende rol hebben. De gemeente het Hogeland heeft met twaalf andere noordelijke overheden die rol opgepakt om het regioadvies aan de minister uit te brengen. In een afzonderlijk brief aan de minister heeft de gemeenteraad uitdrukkelijk gepleit voor Eemshaven Oost. Desondanks heeft het college ermee ingestemd dat als Eemshaven Oost niet mogelijk is, Eemshaven West onder voorwaarden een optie is. Het ministerie van EZK neemt deze voorwaarden serieus en probeert er samen met de regiopartijen invulling aan te geven. Hij meent dat het vanuit de positie van de gemeente wijs is om de besluitvorming aan de minister te laten. Daarbij benadrukt hij dat versnippering is de gezamenlijke vijand is, en dat het belangrijk is om zoveel mogelijk met één geluid naar Brussel te acteren.

In deze plenaire afsluiting komt nog een vraag naar voren over kabels die na veertig jaar te zijn gebruikt op de zeebodem achterblijven. De inbrenger wil duidelijk hebben wat de consequenties hiervan zijn op mens en milieu.

3. Deelsessie 1

De gespreksleider opent de deelsessie en vraagt aan de deelnemers om te reageren op de drie dilemma's. De volgorde waarin de dilemma's worden besproken kan per deelsessie verschillen.

Dilemma 1: Tijdige besluitvorming – Verder onderzoek doen

De gespreksleider verwijst naar de stellingname van een vertegenwoordiger van Provincie Groningen die pleit voor samenwerking op basis van vertrouwen, maar dat er nog stappen moeten worden gezet. Een vertegenwoordiger van Rijkswaterstaat (Zee en Delta) vindt dit een goed uitgangspunt als een belangrijk besluit moet worden genomen. Een besluit voor de hele Nederlandse samenleving kan niet zonder de regio's. De regio voelt de ruimtelijke impact. Op dit moment ziet hij geen punten voor verbetering, gezien de bestaande nauwe samenwerking tussen het ministerie en de provincies.

Een vertegenwoordiger van de Gasunie beaamt dat men niet tegen samenwerking op basis van vertrouwen kan zijn. Verbeterpunten ziet hij in het uitdagen van de groep om te kijken naar kansen voor de natuurversterking. Dat levert een andere kijk op dezelfde materie en dat helpt om de samenwerking te versterken. Een vertegenwoordiger van Natuurmonumenten vindt dat wij moeten opereren vanuit kaders, zoals het Klimaatakkoord en ecologie. Hier moet de afstemming plaatsvinden. In dit verband is de vraag naar de hardheid van kaders relevant en misschien moet de conclusie zijn dat niet alles kán. In het Eemshavengebied kan ook op een andere manier worden gekeken naar de energievretende uitbreidingsopgave. Hij vraagt zich af of deze uitbreiding aan de rand van het natuurgebied van Nederland er moet komen, met mogelijk schade aan natuur en landbouw als gevolg.

Een vertegenwoordiger van TenneT onderschrijft het belang om zoveel mogelijk betrokken partijen mee te nemen in het proces. Anderzijds vindt hij het lastig om besluiten te nemen op basis van de informatie die nu beschikbaar is. De diepgang waarop wordt gehoopt zal niet worden gehaald en toch zal op basis van vertrouwen een volgende stap moeten worden gezet. Als er belemmeringen blijken te zijn, moet het mogelijk zijn een andere route te volgen. Het zal uiteindelijk noodzakelijk zijn om water bij de wijn te doen om er gezamenlijk uit te komen.

Dilemma 2: EZK maakt afweging – Regio maakt afweging

De gespreksleider verwijst naar de mening van een vertegenwoordiger van gemeente het Hogeland dat het Rijk uiteindelijk de knoop moet doorhakken omdat anders het proces te veel versnipperd. De gespreksleider vult aan dat de minister van EZK de uiteindelijke afweging maakt, gebaseerd op alle beschikbare kennis. Een vertegenwoordiger van gemeente het Hogeland vult aan dat het zelfvertrouwen van de regio gedurende het proces is gegroeid. Het gaat niet alleen om kansen te vinden en te benutten, maar ook om realisme dat gaande het proces moet groeien. De regio heeft de gevraagde 75 miljoen euro voor het regiofonds weliswaar niet gekregen, maar vervolgens is door EZK uitgesproken dat het ministerie zich zal inspannen om alle behoeften vanuit landbouw, natuur en duurzaamheid in te vullen, oplopend tot een bedrag van 75 miljoen euro. Een defensieve houding aannemen in dit dossier is naar zijn mening een verliezersstrategie.

Dilemma 3: Ecologische kaders centraal – doelen Klimaatakkoord centraal

De gespreksleider verwijst naar de bijdrage van een vertegenwoordiger van het Omgevingsberaad Waddengebied waarin deze pleit voor verbreding van het domein. De vertegenwoordiger van het Omgevingsberaad Wadden merkt op dat het toeristisch aspect niet zo groot is. Hij stoort zich aan de uitnodiging om te spreken over een onderwerp waarvan een grote groep stakeholders vindt, dat het niet past in de gebiedsagenda. EZK heeft inmiddels op dit punt bijgestuurd. Hij ziet een paradigmawijziging in de samenleving die ook hier van toepassing is: wég van de technische oplossing, naar beginnen met de vraag 'wat willen we eigenlijk?'. Er is minder sprake van dilemma's als op voorhand wordt gekozen bepaalde oplossingen niet te kiezen omdat die te grote consequenties hebben. In de keuze tussen

ecologie en klimaat zijn er meer zaken dan alleen de kabels. Het besef dat niet definieerbare gevoelens leven bij de bevolking, moet groeien. Het gaat niet alleen om techniek. In dit verband draait alles om een goede communicatie en het serieus nemen van de betrokkenen. Hij verwijst naar de sheet waarin aanlanding bij Geertruidenberg mede op ecologische gronden afvalt. Een vertegenwoordiger van EZK merkt op dat aanlanding bij Geertruidenberg weliswaar een aanzienlijke opgave is maar in de afweging beslist nog niet definitief is afgefallen.

Een vertegenwoordiger van het Groningse Landschap verwijst naar de door de ministers ondertekende Gebiedsagenda. Daarin hoe met dit soort vragen, zoals het clusteren van kabels, zo min mogelijk schade toebrengen aan natuur en archeologische waarden moet worden omgegaan.

4. Deelsessie 2

De gespreksleider opent de deelsessie en vraagt aan de deelnemers om te reageren op de drie dilemma's. De volgorde waarin de dilemma's worden besproken kan per deelsessie verschillen.

Dilemma 3: Ecologische kaders centraal – doelen Klimaatakkoord centraal

Een vertegenwoordiger van de beroepsvisserij (Visserijorganisatie "Hulp in Nood"/"Ons Belang") schetst een dubbel belang bij Wind op zee. De beroepsvisserij wil enerzijds geen hinder ondervinden van kabels en aanleg. Anderzijds spreekt deze vertegenwoordiger over onomkeerbare effecten op het ecologisch systeem van de energietransitie en de klimaatdoelen. De effecten van de ingrepen op de Noordzee en de Wadden zijn niet te overzien. Om een goede belangenafweging te kunnen maken rondom de voedselvoorziening, wil de beroepsvisserij nauw betrokken blijven bij dit project. De beroepsvisserij wil een balans houden tussen alle aspecten.

Namens het Omgevingsberaad Waddengebied vraagt een deelnemer de lange termijneffecten te onderzoeken om daarna pas een gewogen besluit te nemen. Daarbij wil het Omgevingsberaad omgevingspartijen en overheden betrekken. De omgevingspartijen en overheden ontmoeten elkaar bij het Omgevingsberaad dat de verschillende belangen naast elkaar zet. Er spelen veel belangen en in dat kader noemt een vertegenwoordiger van het Omgevingsberaad Wadden: Natuur, het Klimaatakkoord, Boeren, Waterschappen en anderen. Alle partijen hebben gerechtvaardigde belangen, die naast elkaar staan en waarover het gesprek moet worden gevoerd. Het Omgevingsberaad wil in de te voeren gesprekken besluiten nemen. Daarvoor is het noodzakelijk overeenstemming te bereiken over de aangeleverde informatie. Zo ver is het op dit moment nog niet. Eerst is het noodzakelijk meer informatie beschikbaar te krijgen over de landtracés.

Een deelnemer van de Natuur en Milieufederatie Groningen pleit voor de natuur en vindt het belangrijk dat Nederland haar klimaatdoelen haalt. Natuur en klimaatdoelstellingen staan hierbij tegenover elkaar. De natuur in en rondom de Waddenzee moet voor VAWOZ en dus vanwege het Klimaatakkoord, opnieuw een stukje van het gebied opofferen om de klimaatdoelen te halen. De Natuur en Milieufederatie Groningen begrijpt dat het leggen van kabels door de zee noodzakelijk is voor het opwekken van energie uit klimaatvriendelijke bronnen, tegelijkertijd moet Nederland ingrepen in de Waddenzee minimaliseren om de natuur en biodiversiteit te sparen. Het belang van het Waddensysteem voor de biodiversiteit op aarde is belangrijk. Een inventarisatie over de biodiversiteit in Nederland laat zien dat een groot gedeelte van de biodiversiteit in de Waddenzee inmiddels verdwenen is. Elke ingreep brengt schadelijke gevolgen. De Natuur en Milieufederatie pleit ervoor een eenmalige, integrale ingreep om energieopwekking door middel van wind op zee mogelijk te maken tot 2050, en daarna geen ingrepen meer in dit gebied toe te staan.

Een afgevaardigde van het Ministerie van EZK toont begrip voor deze langetermijnvisie. Bij het proces in het zoeken naar ruimte op zee waar windparken mogelijk zijn, zijn vele partijen betrokken. Samen met de betrokken partijen probeert de Rijksoverheid de beste plekken te vinden. Daarbij is het niet zo dat in dat proces tot 2050 alle in beeld gebrachte gebieden gebruikt gaan worden. Het proces loopt en tot nu toe wordt de Noordzee steeds verder in Noordelijke richting afgezocht. Kabels moeten gelegd worden om energie aan land te brengen. Het is, op basis van huidige inzichten, niet zo dat opgewekte windenergie in windparken ten noorden van de Wadden in Zeeland aan land wordt gebracht. Energie zal voorlopig zoveel mogelijk opgewekt worden op locaties waar het nodig is.

De Natuur en Milieufederatie Groningen vraagt aandacht voor werken aan herstel van het waardevolle Waddengebied. Voor de nieuwe initiatieven zijn ingrepen in het Waddengebied nodig. Tegelijkertijd pleit de deelnemer namens de Natuur en Milieufederatie Groningen voor het laten verdwijnen van ingrepen. Daarmee wordt de Waddenzee vooruit geholpen. Een vertegenwoordiger van het ministerie van EZK antwoordt dat zijn ministerie

de effecten in beeld brengt. De scope is niet gericht op slechts één project. Van alle (toekomstige) initiatieven worden de effecten in beeld gebracht.

Een deelnemer namens Deltares bevestigt de reactie van Natuur en Milieufederatie Groningen. Ook hij is van mening dat Nederland zorgvuldig moet omgaan met het meest waardevolle natuurgebied van Nederland: de Waddenzee. De Waddenzee moet worden ontzien bij de energietransitie. Hij vraagt ook aandacht voor de toekomst en noemt in dat kader het vervangen van kabels na veertig jaar. Dit betekent opnieuw bodemberoering op zee of mogelijke schadelijke gezondheidseffecten wanneer de kabels ongebruikt in zee achterblijven.

Vanuit TenneT merkt een deelnemer op dat een team van TenneT in een milieueffectrapportage (m.e.r.) aantoont welke effecten bij de aanlanding van wind op zee optreden. Deze milieueffectrapportage wordt met alle partijen gedeeld en bediscussieert. TenneT deelt de zorgen die in deze discussie naar voren worden gebracht en stelt dat TenneT nadelige effecten wil voorkomen.

Dilemma 2: EZK maakt afweging – Regio maakt afweging

Natuur en Milieufederatie Groningen zegt slechte ervaringen te hebben met een centrale regie door de overheid. Spreker vindt dat vanuit de Rijksoverheid te vaak iets wordt opgelegd waar de regio tegen is. Daarom pleit hij voor goede samenspraak. Een vertegenwoordiger van Deltares merkt op dat provincies belangen hebben bij het bereiken van doelen. Ook daarom is het betrekken van regionale partijen van grote waarde.

5. Deelsessie 3

De gespreksleider opent de deelsessie en vraagt aan de deelnemers om te reageren op de drie dilemma's. De volgorde waarin de dilemma's worden besproken kan per deelsessie verschillen.

Dilemma 3: Ecologische kaders centraal – doelen Klimaatakkoord centraal

Een vertegenwoordiger van Natuurmonumenten merkt op dat werken aan het klimaat ook vanuit natuurspectief van het allergrootste belang is. Ingewikkeld in dit dossier is dat er nog een ander belang speelt dat het ecologische belang raakt en dat volgens de spreker onvoldoende wordt benoemd. Dit is volgens de vertegenwoordiger het economisch belang voor de provincie Groningen om de kabels richting de Eemshaven te krijgen. Deze kabels moeten dan door de Waddenzee. De provincie Groningen heeft grote ambities om haar waterstofeconomie in de Eemshaven te realiseren. Vanuit dat perspectief begrijpt de spreker dat er kabels naar de Eemshaven moeten, maar de klimaatdoelstellingen zijn nationale doelstellingen en zeggen niets over waar een waterstofeconomie tot ontwikkeling moet komen. Als de wens is om de Eemshaven te bedienen, pleit de spreker ervoor om nog twee jaar te wachten met het aanleggen van kabels naar de oostkant. Dan is de techniek zover dat er een dikke kabel kan worden neergelegd die meerdere parken kan bedienen in plaats van de kleinere 700 MW-kabel die nu aan de orde is. Dan worden de klimaatdoelen en zeker ook de ecologische doelen beschermd. Er zal bij een oosttracé ook schade zijn, maar die zal beperkter zijn dan baggeren door en ten zuiden van Schiermonnikoog. Dit zal enorme maatschappelijke weerstand teweegbrengen. Een vertegenwoordiger van Natuurmonumenten doet verder de suggestie om ook de opties buitenom (via Den Helder of IJmuiden) goed in beeld te brengen.

Een deelnemer van Waterschap Noorderzijlvest merkt op dat ecologische systemen niet moeten worden verwoest. Als niet duidelijk is of de Waddenzee en stukken van de Noordzee aangetast worden en kunnen herstellen van de ingrepen van kabels en leidingen moeten deze niet worden aangelegd. Het lijkt de spreker verstandig om hier duidelijkheid in te krijgen. Als de stakeholders geen overeenstemming hebben over welke kennis essentieel is, moet het besluit worden uitgesteld. Er kan geen integraal besluit worden genomen als er onvoldoende kennis is over de landbouw, verzilting en de natuur binnendijks. Een vertegenwoordiger van TenneT reageert op de deelnemer die ervoor pleitte om een paar jaar te wachten met het aanleggen van kabels naar de oostkant totdat de techniek zover is dat een dikkere kabel kan worden gelegd. Zij vraagt hoeveel er nodig is voor 2030, hoeveel kabels van 700 MW er nodig zijn, hoeveel kabels er nu in het programma zitten en hoe lang de beslissing nog kan worden uitgesteld.

Een deelnemer van Natuurmonumenten antwoordt dat dit een politieke vraag is. Volgens TenneT zijn de dikke kabels er nog niet. Deze kabels zijn nog in ontwikkeling. De windturbines in de Noordzee zijn er ook nog niet. Het is beter om te wachten totdat de dikkere kabel beschikbaar is, zodat er uiteindelijk minder kabels komen te liggen en het aantal handelingen beperkt blijft. Een ouderwetse kabel kan slechts één klein park aanlanden en levert veel heisa op. Het wordt ook lastig als er later bij de kleine kabel een grotere kabel moet worden gelegd.

Vanuit EZK wordt opgemerkt dat het niet zozeer een kwestie is van ouderwetse en nieuwe concepten (kabels), maar dat het ook gaat om ruimtelijke aspecten. Het uitgangspunt in de kaderstelling rondom Wind op Zee en de aanlandingen is tot nu toe een wisselstroomaanlanding. Dit heeft te maken met de kosten, maar ook met het feit dat wisselstroom op land minder impact heeft dan gelijkstroom. Voor gelijkstroom moet op land een converterstation worden gebouwd. Bij wisselstroom wordt een transformatorstation bij voorkeur op een al bestaand station aangesloten. De spreker begrijpt de gedachte om aan te landen op andere plekken dan Eemshaven, bijvoorbeeld in Den Helder. Er is echter geen 380 kV-net in de kop van Noord-Holland maar de stroom moet wel naar andere plekken toe. Het is mogelijk dat in de toekomst wordt besloten om daar alsnog een verbinding naar aan te leggen, maar ook dan is er tijd nodig voor de ruimtelijke inpassingen en de aanleg. Dit zal niet lukken voor 2030. Daardoor kijkt men voor 2030 nu ook niet naar die kant.

Dilemma 2: EZK maakt afweging – Regio maakt afweging

Een vertegenwoordiger van de provincie Groningen merkt op dat lokale belangen worden overstegen. Wel is het belangrijk om de regio goed te betrekken en mee te nemen. Zij neigt daarom naar sturing vanuit het Rijk. Nut en noodzaak moeten heel duidelijk zijn. Daar ligt een belangrijke rol voor EZK. Een vertegenwoordiger van Waterschap Noorderzijlvest voegt hieraan toe dat druk gewerkt wordt aan de voorbereidingen van de invoering van de Omgevingswet. Daarin wordt de aanpak benadrukt zoals spreekster voor hem heeft aangegeven. De vertegenwoordiger van de provincie Groningen verwijst wat betreft het creëren van draagvlak voor duurzame energie naar Denemarken. Daar wordt gezegd dat initiatiefnemers van offshore windparken ook de omwonenden op land moeten meenemen. Het brengen van stroom aan land heeft immers een grote impact. Sturing vanuit het Rijk is hierbij belangrijk.

De gespreksleider antwoordt dat ook de aspecten voor de tracés op land worden meegenomen in de effectenstudie. Als er straks voorkeursalternatieven worden gekozen, gaat de RCR-procedure starten. Hieruit vloeit dat conform de Omgevingswet participatietrajecten voor de omgeving worden opgezet. Een vertegenwoordiger van W+B voegt hieraan toe dat in deze fase van de VAWOZ niet met bewoners in gesprek kan worden gegaan. Dit gebeurt wel bij de vervolgprijzen. Bij het project Net op Zee ten noorden van de Wadden zijn bijvoorbeeld, in de geest van de Omgevingswet, al diverse omgevingsbijeenkomsten met onder meer bewoners gehouden.

Een vertegenwoordiger van Natuurmonumenten merkt op dat logischerwijs landelijke besluitvorming plaatsvindt als het gaat om een nationaal project zoals VAWOZ. Dit kan enkel in nauw overleg met alle betrokkenen. Wat Natuurmonumenten betreft blijft de route Den Helder IJmuiden ook in beeld. De gespreksleider antwoordt dat Den Helder in beeld is als aanlandingslocatie voor het vervolg van VAWOZ: de verkenning voor 2030-2040.

Een vertegenwoordiger van de provincie Groningen merkt op in de chat over het betrekken van de regio bij de keuzes dat de gemeente Groningen in Vierverlaten wordt geconfronteerd met de gevolgen van alle vraag en aanbod. Een van de andere projecten die nu weer wordt opgestart is de 380 kV-lijn Vierverlaten Ens, die naar verwachting ruimtelijke impact zal hebben. Dat doet ook op land bij dit station de vraag rijzen of lokaal niet versneld aan de slag moet worden gegaan met bijvoorbeeld opslag of waterstof om op een andere manier met al het aanbod van energie om te gaan.

6. Deelnemende partijen

ANWB
Berenschot
Brancheorganisatie Zeehavens
De Rijke Noordzee
EBN
Energie NL
Gemeente Groningen
Gemeente het Hogeland
Groningen Seaports
Groninger Landschap
Het Hogeland LTO-Noord
Loodswezen
Ministerie van EZK
Ministerie van LNV
Natuur en Milieu
Natuur en Milieufederatie Groningen
Natuur en Vogelwacht Schiermonnikoog (NVWS)
Natuurmonumenten
Nederlandse Akkerbouw Vakbond
Nederlandse vissersbond
netVISwerk
Omgevingsberaad Waddengebied
Provincie Fryslan
Provincie Groningen
Royal HaskoningDHV
RVO, Bureau Energieprojecten
Rijkswaterstaat
Staatsbosbeheer
Stichting La Mer
TenneT
Visserijorganisatie "Hulp in nood"/"ons belang"
Vogelbescherming Nederland
Waddenacademie
Waddenvereniging
Waterschap Noorderzijlvest
Witteveen+Bos

Berenschot

Bij vragen of opmerkingen over dit verslag kunt u contact opnemen via VAWOZ@minezk.nl

Berenschot B.V.

Van Deventerlaan 31-51, 3528 AG Utrecht

Postbus 8039, 3503 RA Utrecht

030 2 916 916

www.berenschot.nl

[in/berenschot](https://www.linkedin.com/company/berenschot)